

29 rondalles meravelloses de Mallorca

RAFAEL BELTRAN

Universitat de València

rafael.beltran@uv.es

VALRIU (2024): Caterina Valriu Llinàs (ed.), *29 rondalles meravelloses de Mallorca. Recollides el 1894*, Barcelona, Ajuntament de Bellpuig: PAM; «Biblioteca de cultura popular Valeri Serra i Boldú» 34.

Un noble i excèntric austrohungarés, amb capacitat, voluntat i interessos intel·lectuals amplíssims, i un jove mestre, inquiet i entusiasta, a la darrera dècada del segle XIX, a una bella illa mediterrània ancorada en el temps de l'Antic Règim, s'alien per recollir i publicar una sèrie de rondalles arrelades a l'imaginari dels seus habitants, que les transmeten sense consciència del seu valor, com sol passar amb el millor art verbal, amb la millor cultura popular. L'aliança de l'estranger aristocràtic amb el guia nadiu, digne i humil, bon coneixedor del terreny, sembla la base de guió perfecte per a una pel·lícula d'aventures clàssica i didàctica, però aquest llibre dona testimoni de la seua veracitat.

L'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria (1847-1915) va arribar per primera vegada a les Balears molt jove, el 1867. La monumental *Die Balearen*, fruit de la seua inabastable curiositat científica, va ser publicada en diversos volums entre 1867-1881, i més endavant traduïda al català i al castellà. L'enciclopèdia ja incloïa aspectes relacionats amb la literatura popular, però anys després, el 1894, l'arxiduc va concebre la idea de publicar una petita selecció de rondalles com a mostra de les narracions en boca del poble, que ell considerava reflexos genuïns de la idiosincràsia dels mallorquins. Va encarregar el projecte a un jove llicenciat, Antoni M. Penya (1863-1948), fill d'un col·laborador seu. Li donà una sèrie d'orientacions sobre el tipus de narracions que li interessava transcriure, i, així, sense cap experiència, Penya va iniciar la fascinant aventura del treball de camp.

Penya va recórrer més de 40 pobles de tota l'illa, i arrebegà prop de 170 narracions, de diversos gèneres, tot indicant-ne per a cada una el poble de recollida. L'arxiduc en va seleccionar 54, i les va fer traduir a l'alemany. L'any següent (1895) apareixien publicades, a Wizburg, en versió alemanya i també en l'original mallorquí. Aquestes 54 són les que s'han anat reeditant periòdicament, en les dues llengües, al llarg dels anys. Tanmateix, els originals manuscrits de Penya —amb les narracions publicades i les inèdites— havien restat ocults durant més de cent anys, en mans del hereus. El 2010 els van cedir, amb tot l'arxiu de la família, a l'Ajuntament de Valldemossa, que el va dipositar a l'Arxiu General de Mallorca, on, ja catalogat, es troba finalment a disposició dels investigadors.

Caterina Valriu, una de les més reconegudes investigadores de la tradició oral catalana, rescata de l'oblit aquestes rondalles, les transcriu, les adapta ortogràficament (sense llevar-ne els trets mallorquins), les cataloga segons l'índex internacional i les estudia comparativament. Abans, però, l'autora percaça i reconstrueix el guió de les rutes de recerca del treball de camp de Penya, els indrets de recollida i el procés de redacció, gràcies a la dotzena de cartes on el recopilador informava puntualment a Lluís Salvador. El resultat final va ser, com hem dit, un conjunt de 169 narracions —54 publicades i 115 inèdites—, la meitat són rondalles pròpiament dites, i les altres, llegendes i succeïts. L'arxiduc preferia una temàtica que li semblava més genuïna, més *mallorquina* (amb una idea encara romàntica de l'autonomia de la cultura del poble), per la qual cosa l'antologia publicada el 1895 s'esbiaixà cap a succeïts històrics més que cap a relats meravellosos, que li semblaven més internacionals.

La selecció de Valriu per a aquest llibre es basa exclusivament en les 29 rondalles meravelloses que hi ha a la col·lecció. D'aquestes, només 9 van ser publicades, pels motius al·ludits. El llibre complementa, per tant, el de *Les rondalles que l'Arxiduc no va publicar* (Gales Edicions, 2022), on va traure a la llum tot el material inèdit que es va recopilar. Comptem ara amb l'edició i l'estudi d'uns *fairy tales* tradicionals i populars que havien quedat inèdits, com ara «En Joanet» (el tema de «L'ou meravellós») o el molt conegut de «L'amor de les tres taronges». Un altre, «Na Blanca i Bella» (*The Girl as a Helper*), sembla un dels més rics: tres donzelles, tres tasques impossibles (obtenir pa en un dia, abans d'haver sembrat el blat per pastar-lo; rentar llana negra fins fer-la blanca; recuperar un anell perdut dins la mar), la saliva que parla, el cavall màgic, la transformació del mirall en casa invisible... És el nostre *Baba Iagà*. Hi trobem rondalles d'ensurt, com «Sa por de Conques», amb el tema del valent dins la casa encantada, o «S'escolanet», o «Sa por des Rafal» (on l'arxiduc censura l'explosió del «pet» original i el canvia pudorosament per una rialla). Una de les més intrigants, per a mi, és «Es castell de ses roses» (núm. 8). Valriu la cataloga com ATU 894, però ja dubtaren sobre aquesta catalogació Grimalt i Guiscafrè quan estudiaren la versió d'Alcover, que és l'altra catalana coneguda (n'hi ha una tercera, d'Aguiló, idèntica a la replegada per Penya, però en castellà). Personalment, crec que aquesta rondalla mallorquina prové —fil per randa, en algunes línies— de Basile, *Il Pecorone*, II, 8, *La schia-*

vetta (1634). El principi, preciós, amb la fulla de rosa que deixa prenyada la nena quan vol botar-la i la toca (concepció màgica) passa a ser una prova que preparen dos «allots» per «fer botar ses dues germanes per damunt [...] sense tomar [‘fer caure’] cap rosa». I el nom d’Esclaveta, a continuació, sembla definitiu. Donat que no és l’únic cas de presència de Basile, caldria esbrinar com arriben les rondalles de Basile tan aviat a Mallorca i no a altres indrets peninsulars, de parla catalana o d’altres dominis lingüístics. Les trobem presents en les *Rondayes* de Jordi d’es Racó (Alcover) (ben detectades pels seus editors) i també en l’arxiduc (igualmente assenyalades per Valriu).

En conclusió, Valriu ha reunit un valuósíssim *corpus* en bona part inèdit fins fa no-res, l’ha editat amb el màxim rigor filològic, i l’ha ordenat i analitzat segons els estàndards dels estudis folklòrics actuals. Aquest magnífic grapat de rondalles es posa a l’abast d’un públic general amb tota l’espontaneïtat, la imperfecció de l’oralitat, la gràcia i el misteri que sempre alena darrere d’un *fairy tale* contat de viva veu. Se n’ofereix, a més, una anàlisi detinguda, de cada microtext de rondalla, que contribuirà a la millor coneixença, per als estudiosos, del ric cabal rondallístic en català. És més que merescut, doncs, el Premi Valeri Serra i Boldú 2023 que ha rebut aquest llibre dedicat al rescat de les rondalles replegades amb tanta estima pel seu esforçat avantpassat, l’humil Antoni Penya, vertader heroi d’un conte màgic i real de rescat fidel de la memòria illenca, que també és la del nostre passat familiar i patri.

Variació i canvi lingüístic

JOSEP NICOLAU PERELLÓ
Universitat de les Illes Balears
josep.nicolau@uib.cat

ANTOLÍ & MARTINES: Jordi M. Antolí i Josep Martines (eds.), *Variació i canvi lingüístic*, València: Tirant Humanidades, 2023.

El volum *Variació i canvi lingüístic* és una de les grans aportacions col·lectives publicades l’any 2023. Aquesta obra, sota la direcció de Jordi M. Antolí Martínez i Josep Martines Peres, reuneix setze contribucions de gran qualitat que giren al voltant de la variació i el canvi lingüístic —com proposa el títol—, però des de camps de treball molt diversos: la història de la llengua, la fonologia, la gramàtica històrica... Tot i aquests contrastes, ens trobam davant una obra unitària i valuosa, ja que traça interdisciplinàriament les línies evolutives de la llengua catalana.

A l’apartat introductori, els dos curadors ens presenten les principals premisses que són la base i el motor de l’obra: «a) de l’evolució d’aquesta llengua i de les